

УДК 343.143

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.95>

МІСЦЕ СВІДКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Чепель О.В.,*аспірант Державного податкового університету*

ORCID: 0009-0006-7341-4599

Чернецький С.С.,*доктор філософії з економіки*

ORCID: 0000-0002-7368-4509

Чепель О.В., Чернецький С.С. Місце свідка в кримінальному процесі України.

Стаття присвячена дослідженню місця та ролі свідка в кримінальному процесі України. Встановлено, що свідок відіграє винятково важливу роль для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Займаючи активну позицію, свідки можуть надати істотну допомогу в підвищенні результативності проведення таких дій. «Сила» свідка полягає в «силі» його показань, в здатності впливати на прийняття рішення на користь тієї сторони, яка бере участь у справі. У різні часові періоди «сила» показань свідків, яка безпосередньо залежала від місця свідка в суспільстві, змінювалася, вона мала різне пояснення і законодавчу регламентацію. Дана залежність так глибоко вкоренилася в суспільній психології, що до сих пір істотно впливає на судову практику. Процесуальна активність свідка у кримінальному провадженні є запорукою для з'ясування всіх обставин кримінального правопорушення під час досудового розслідування і для подальшого прийняття судом законного, обґрунтованого та справедливого судового рішення. З теоретичної точки зору свідок належить до групи суб'єктів кримінального процесу, які сприяють здійсненню кримінального судочинства.

Запропоновано авторське визначення категорії «свідок», яке повинно міститися в ч. 1 ст. 65 КПК України: «Свідок – це особа, якій можуть бути відомі будь-які відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, і яку залучено до участі у процесі в якості свідка в установленому законом порядку». Отже, не кожна особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, є свідком, а лише та, яка викликана у якості свідка для надання показань.

В ході дослідження доведено, що свідки беруть участь не лише в допиті; вони, зберігаючи свій процесуальний статус, можуть брати участь і в інших слідчих (розшукових) діях.

Ключові слова: свідок, права, обов'язки, показання, кримінальний процес, кримінальне провадження.

Chepel O.V., Chernetskyi S.S. The place of a witness in criminal proceedings in Ukraine.

The article examines the place and role of a witness in the criminal procedure of Ukraine. It is established that a witness plays an extremely important role in ensuring a prompt, complete and impartial investigation. By taking an active position, witnesses can provide significant assistance in improving the effectiveness of such actions. The «power» of a witness lies in the «strength» of his or her testimony, in the ability to influence a decision in favor of the party involved in the case. In different time periods, the «power» of witness testimony, which directly depended on the witness's place in society, changed, it had different explanations and legislative regulation. This dependence is so deeply rooted in social psychology that it still has a significant impact on judicial practice. The procedural activity of a witness in criminal proceedings is a prerequisite for clarifying all the circumstances of a criminal offense during the pre-trial investigation and for the court to make a lawful, reasonable and fair judgment. From the theoretical point of view, a witness belongs to the group of subjects of criminal procedure who facilitate the criminal justice process.

The author offers her own definition of the category «witness» which should be contained in Part 1 of Article 65 of the CPC of Ukraine: «A witness is a person who may be aware of any information about the circumstances relevant to criminal proceedings and subject to proof, and who is involved in the process as a witness in accordance with the procedure established by law». Thus, not every person who knows or may know the circumstances to be proved in criminal proceedings is a witness, but only the one who is called as a witness to testify.

The study proves that witnesses participate not only in interrogation; they may also participate

in other investigative (detective) actions while maintaining their procedural status.

Key words: witness, rights, obligations, testimony, criminal procedure, criminal proceedings.

Постановка проблеми. Незважаючи на прийняття КПК України 2012 року та проведення в країні судово-правової реформи, проблематика процесуально-правового становища свідка не втратила своєї актуальності. Позитивні зміни у сфері правового регулювання процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі виявилися недостатньо ефективними при їх практичному застосуванні: свідки, як і раніше, не виказують особливого бажання співпрацювати з правоохоронними та судовими органами, ігнорують повістки про виклик і, озирючись на різні чинники, з побоюванням надають показання. Ба більше багато положень кримінального процесуального законодавства, що стосуються процесуально-правового становища свідка, потребують коригування.

У кримінальній процесуальній науці проблеми, пов'язані з процесуально-правовим становищем свідка та його роллю в кримінальному процесі, постійно привертають увагу вчених-процесуалістів. Значний внесок у розробку процесуально-правового становища свідка внесли такі видатні дослідники, як: С.А. Альперт, М.І. Бажанов, О.В. Белькова, В.П. Бож`єв, А.Ю. Габрелян, Ю.М. Грошевий, М.В. Жогін, Т.О. Закревська, В.С. Зеленецький, О.М. Калачова, О.В. Капліна, В.М. Карпенко, Г.К. Кожевников, С.С. Кудінов, О.П. Кучинська, Ю.В. Лисюк, В.І. Маринів, Г.М. Мінковський, М.М. Міхеєнко, О.Р. Михайленко, В.Т. Нор, О.В. Панчук, К.В. Плева, Р.Д. Рахунів, О.М. Скрябін, С.В. Слінько, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник, М.В. Харітонова, О.Г. Шило, М.Є. Шумило, М.Л. Якуб, Ю.П. Янович та ін. Разом з тим, не можна визнати, що аналізована тема досить повно висвітлена і вже тим більше вичерпана. Більшість досліджень з цієї теми виконано до ухвалення КПК України 2012 року, а нові праці присвячено лише окремим питанням процесуально-правового становища свідка у кримінальному процесі, низка проблем, пов'язаних із дослідженням процесуально-правового становища свідка, залишається невирішеною до теперішнього часу. Окремі питання процесуально-правового становища свідка в кримінальному процесі потребують нового наукового переосмислення, внесення відповідних змін до законодавства, напрацювання рекомендацій практичного характеру, що й зумовило вибір теми наукової статті.

Мета статті. Стаття присвячена визначенню місяця та ролі свідка в кримінальному процесі.

Виклад основного матеріалу. Свідок, як носій показань, є об'єктивним результатом спільного існування людей. Соціум – та умова, без якої виникнення свідків було б неможливим. Лише за постійної взаємодії людей можна знайти когось, хто володіє бодай якою-небудь інформацією про те, що трапилося, і хто може повідомити цю інформацію зацікавленій особі, розкривши тим самим обставини події.

У кримінальному процесі поняття свідка трактується значно ширше. Передбачається, що дана особа – не випадковий суб'єкт, залучений до сфери відповідного провадження, а самостійна процесуальна фігура, законодавчо наділена відповідними правами та обов'язками. Зазначена позиція була домінуючою в науці кримінального процесу з 30-х років ХХ ст., але поділялася не всіма процесуалістами. Існував й інший підхід стосовно даного питання. Так, М.С. Строгович вважав, що суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності можуть бути тільки ті державні органи, посадові особи та громадяни, які виконують одну із трьох процесуальних функцій: обвинувачення, захисту, вирішення справи [1, с. 204–206]. М.Л. Якуб відстоював позицію, згідно з якою свідок не є учасником процесу, не володіє відповідними правами, а його роль полягає лише в тому, щоб повідомити відомі йому відомості [2, с. 83]. На нашу думку, зазначена позиція була й залишається помилковою, оскільки свідок – це не просто джерело доказової інформації, а особа, наділена правами і обов'язками, які реалізуються в ході кримінального процесу. Зрозуміло, що процесуальне становище свідка (сукупність його прав, обов'язків, відповідальності та обставин, які унеможливають участь свідка в кримінальному судочинстві) по відношенню до інших учасників процесу не є рівнозначними. І це цілком закономірно, оскільки їх ролі в кримінальному провадженні відмінні одна від одної. Разом з тим, дана обставина не дає підстав для визнання свідка менш значущим для кримінального провадження, ніж він є насправді.

На сьогоднішній день український законодавець цілком виправдано, на нашу думку, відносить до учасників процесу всіх задіяних у ньому осіб. Тому мають рацію ті дослідники, які вважають, що термін «учасники кримінального процесу (кримінального провадження)» охоплює всіх учасників справи, та відносять, на підставі цього, до їх числа і свідків. Таке уявлення має і нормативну основу: законодавець відніс свідка до числа «інших учасників кримінального провадження» розмістивши норми відносно нього в § 5 Глави 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження» КПК України.

Сучасний вітчизняний кримінальний процес виходить із того, що особа може свідчити не

лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, а також фактів, які ґрунтуються на поясненні іншої особи (показання з чужих слів). Можливість використання показань із чужих слів, з точки зору достовірності інформації, завжди була «каменем спотикання» в науці та практиці кримінального процесу, тобто, якщо свідок, особисто не сприймав те, про що він повідомляє, то передбачається істотна ймовірність спотворення сприйнятої ним інформації (виникає ефект «зіпсованого телефону»). Незважаючи на це, ч. 5 ст. 95 КПК України встановлює, що особа дає показання лише щодо фактів, які вона сприймала особисто, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. Суд має право визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, у виняткових випадках, якщо такі показання є допустимим доказом згідно з іншими правилами допустимості доказів. При прийнятті цього рішення суд зобов'язаний враховувати: 1) значення пояснень і показань, у випадку їх правдивості, для з'ясування певної обставини і їх важливість для розуміння інших відомостей; 2) інші докази щодо питань, передбачених пунктом 1 цієї частини, які подавалися або можуть бути подані; 3) обставини надання первинних пояснень, які викликають довіру щодо їх достовірності; 4) переконливість відомостей щодо факту надання первинних пояснень; 5) складність спростування пояснень, показань з чужих слів для сторони, проти якої вони спрямовані; 6) співвідношення показань з чужих слів з інтересами особи, яка надала ці показання; 7) можливість допиту особи, яка надала первинні пояснення, або причини неможливості такого допиту (ч. 2 ст. 97 КПК України) [3]. Підкреслимо, що перевага завжди надається первинним поясненням, але у практиці розслідування злочинів рідко коли в наявності буває «ідеальний свідок» – очевидець, тобто людина, «яка перебувала на місці злочину» і особисто спостерігала картину події (сама все бачила, чула, оцінювала, може впізнати злочинця, його спільників і т.п.). На практиці, як правило, ідеальні свідки зустрічаються рідко. В основному ж, встановити прямих очевидців не представляється можливим, і сторона обвинувачення в кримінальному провадженні засновує обвинувальний акт лише на «непрямих свідках», показання яких і лежать в його основі.

У радянський період було сформульовано безліч трактувань аналізованої нами категорії. На думку С.В. Познишева, свідок – це особа, покликана судовим органом розповісти про сприйняті нею ті чи інші фактичні обставини справи [4, с. 51]. Іншими словами, виділяється дві ознаки категорії «свідок»: по-перше, факт виклику особи для надання показань (формальна оз-

нака); по-друге, здатність особи повідомити відомості, що мають відношення до предмету доказування (об'єктивна ознака). Зазначимо, що в цей історичний період категорія «свідок» могла трактуватись як через об'єктивну, так і через формальну ознаку. Згідно М.Л. Якуба, свідок – це особа, залучена до участі в справі органами розслідування або судом з метою повідомлення відомих їй відомостей про фактичні обставини, які можуть мати значення для справи (якими вона володіла до залучення її до справи в якості свідка), та не приймає участь у цій справі в якості потерпілого, підозрюваного чи обвинуваченого [2, с. 82]. В.І. Смилов розглядає свідка як особу, яка на першу вимогу органів розслідування, прокуратури та суду зобов'язана з'явитися у призначений час та місце і надати в процесі допиту правдиві показання про відомі їй обставини, що мають значення для справи [5, с. 47]. М.І. Бажанов вважав, що свідками називаються особи, покликані повідомити слідчим органам або суду отримані ними шляхом особистого сприйняття відомості про факти, що мають значення у справі або відносяться до особистості обвинуваченого [6, с. 8]. Серед різних трактувань категорії «свідок» можна виділити ті, в яких увага приділяється лише об'єктивній ознаці. М.І. Порубов стверджував, що свідком у кримінальному процесі може бути будь-яка особа, якій відомі обставини розслідуваної справи або дані, що характеризують обвинуваченого. На думку В.М. Шпильова, свідок – це особа, яка зобов'язана дати показання про відомі їй обставини вчиненого злочину, будь-яких обставинах, що підлягають встановленню по даній справі, в тому числі про особу обвинуваченого і потерпілого, а також про свої взаємини з ними. В якості свідка допиту підлягає будь-яка особа, якій можуть бути відомі будь-які обставини, що стосуються справи [7, с. 151]. Проведений аналіз дозволяє виділити наступні положення, які б поєднували наведені вище трактування категорії «свідок»: свідок – це особа; особа має відомості про обставини справи; особа здатна дати про них показання.

Для радянського періоду цікавим є те, що категорію «свідок» окремі автори намагалися пояснити ідеологічною складовою, ігноруючи її процесуальне положення. А.Я. Вишинський, який займав високі посади в СРСР, відзначав, що свідок – це жива людина, яка добре розуміє свою роль та свій обов'язок перед соціалістичним суспільством і державою [8, с. 272]. Погляди А.Я. Вишинського істотно вплинули на позиції багатьох процесуалістів, які стосувалися питань свідка та показань свідка в кримінальному процесі, надавши їм політичного й ідеологічного забарвлення. Також хотілося б відзначити, що свідок, як нами вже було зазначено вище, по-

чинаючи з 30-х років ХХ ст. став розглядатися в якості важливої процесуальної фігури.

У пострадянській період продовжувався процес уточнення категорії «свідок». Р.С. Белкін зазначав, що для допиту особи в даній якості не вимагаються достовірні знання, досить і ймовірних знань, будь-яких обставин, відомих свідкові, які підлягають встановленню у кримінальній справі. З цим твердженням не можна не погодитися, оскільки в більшості випадків, до початку допиту той, хто провадить допит може оперувати лише припущеннями про те, що особа має шукані відомості, які мають значення для кримінального провадження.

Сучасні юридичні та енциклопедичні словники тлумачать категорію «свідок» наступним чином: той, хто особисто був присутній при будь-якій події, очевидець; це людина, яка володіє відомостями про обставини справи і викликана для дачі показань суду або слідству; будь-яка особа, якій можуть бути відомі обставини, що підлягають встановленню (доказуванню) у цивільній або кримінальній справі; людина, що була присутня при якій-небудь події, пригоді й особисто бачила що-небудь; очевидець; особа, яку викликають до суду для посвідчення відомих їй обставин справи; особа, присутня при чому-небудь для офіційного підтвердження дійсності або правильності чогось [9, с. 1297]. Сформовані в науці уявлення про зміст категорії «свідок» отримали закріплення в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України від 13.04.2012 р. № 4651-VI, в якому свідок згадується в числі інших учасників кримінального провадження. Так, згідно з ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань [3]. Вважаємо, що дане визначення потребує корегування. Так, при аналізі зазначеної норми відразу виникає кілька питань.

По-перше, чи доцільно виділяти у визначенні те, що свідком є тільки фізична особа, оскільки і без цього очевидно, що свідок не може бути особою юридичною.

По-друге, чи є свідком особа, яка з'явилася для повідомлення відомостей щодо скоєного злочину, без відповідного виклику, коли свідок сам добровільно з'явився до відповідного правоохоронного органу або до суду з метою дати показання? Відповідь на дане питання, безсумнівно, є позитивною, оскільки особа набуває статусу свідка не залежно від підстав явки, а з моменту повідомлення відомостей, які мають значення для кримінального провадження та їх фіксації в протоколі. Слід зазначити, що особа може стати свідком і в інших ситуаціях, наприклад при проведенні обшуку слідчий, за згодою

особи, може провести допит цієї особи. Зрозуміло, що в таких випадках свідку не вручається повістка.

Виходячи з вищевказаного, трактування категорії «свідок» має, на нашу думку, містити вказівку на те, що особа була залучена в якості свідка в установленому законом порядку, замість вказівки на те, що особа була викликана для давання показань.

По-третє, свідку можуть бути відомі не обставини, а відомості про обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження. Показання є одним з видів процесуальних джерел доказів, які, згідно ч. 1 ст. 84 КПК України є фактичними даними, отриманими у передбаченому Кодексом порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Варто акцентувати увагу на тому, що в теорії доказів під доказами початково розумілися факти, однак згодом наука прийшла до розуміння змісту доказів як фактичних даних, тобто відомостей про факти. Обставини ж, що входять до предмету доказування, підлягають доказуванню на підставі відомостей про факти, але ніяк не можуть самі бути фактами. Більш того, змішувати категорії «обставини» й «відомості» є некоректним з точки зору їх етимології. Не можна не погодитися з Ф.Г. Григор'євим стосовно того, що свідок може бути носієм не самого явища, ситуації, а знань, інформації, уявлень про це явище. З урахуванням викладеного, поняття свідка повинно містити вказівку на те, що свідкові можуть бути відомі відомості про обставини, які мають значення для розслідування і вирішення кримінального провадження.

По-четверте, свідком може бути особа, викликана не тільки для допиту, але і для участі в інших слідчих (розшукових) дій (пред'явлення до впізнання, освідування особи та ін.), пов'язаних з отриманням різних відомостей. Водночас, незалежно від того, в якій саме слідчій (розшуковій) дії бере участь особа, вона зберігає свій процесуальний статус свідка.

Згідно з чинним законодавством, підставами залучення особи до участі в кримінальному провадженні в якості свідка є наступні:

1. По-перше, їй відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження (фактична підстава). Така ймовірність формується суб'єктами доказування з урахуванням наявних у кримінальному провадженні даних, що свідчать про наявність в будь-якому діянні ознак злочину, а також висунутих в ході розслідування версій.

2. По-друге, припущення суб'єктів доказування про особу, яка не лише може володіти відомостями про обставини, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню, а й залучена до участі в процесі у якості свідка в установленому законом порядку (процесуальна підстава).

Фактична і процесуальна підстави взаємопов'язані. При відсутності фактичної підстави немає необхідності використовувати процесуальну, тобто залучати особу до участі в процесі в якості свідка. Водночас реалізація фактичної підстави повинна бути пов'язана з настанням процесуальної, для отримання суб'єктом доказування необхідної інформації. В процесі розслідування фактичні підстави виявляються по-різному. Особа, якій відома певна інформація, з власної ініціативи повідомляє про це слідчому або суду; по своїй волі доводить до відома учасників процесу, інших осіб про наявність у неї інформації; приховує свою обізнаність від кого б то не було.

У першому випадку – така особа може бути допитана зазначеними особами і, таким чином, отримана інформація, після відповідного оформлення, буде доказом у справі.

У другому – можливість отримання показань буде залежати від наміру учасників процесу заявити клопотання про виклик цієї особи як свідка і допиту її по суті. Крім того, виклик і допит, в кінцевому рахунку, залежать від прийнятого посадовою особою рішення по суті заявленого клопотання.

Третій випадок характерний тим, що, як правило, реалізації процесуальної підстави не настає. Відсутність даних про свідка в учасників процесу веде до зниження кількості розкритих злочинів, у тому числі тяжких, особливо небезпечних, жорстоких за ступенем і характером здійснення, а також до зростання судових помилок, як однієї з причин.

Рішення про виклик особи в якості свідка приймає слідчий, прокурор та слідчий суддя, якщо існують достатні підстави вважати, що вона може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою. Суд здійснює судовий виклик учасників кримінального провадження, участь яких у судовому провадженні є обов'язковою. Дані положення є закономірним результатом розвитку теорії і практики вітчизняного законодавства щодо місця свідка в кримінальному процесі.

Визначаючи місце свідка в кримінальному процесі, не можна не згадати про його дієздатність. Дієздатність є одним із основних елементів, які характеризують суб'єкта правовідносин. І.Л. Петрухін зазначає, що дієздатність за своїм

змістом означає здатність людини до скоєння особистих юридичних дій, спрямованих на реалізацію нею своїх прав та обов'язків, на набуття нових суб'єктивних прав та обов'язків, а також здатність нести особисту відповідальність за свої неправомірні дії [10, с. 15], тобто юридичну зрілість суб'єкта. Така юридична зрілість особи включає в себе вимоги до її віку, фізичного та психічного розвитку. Згідно ч. 2 ст. 30 ЦК України, цивільною дієздатністю фізичної особи є її здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання [11]. У цивільному праві дієздатність пов'язується, по-перше, з громадянством України, по-друге, з досягненням 18-річного віку. Але, у кримінальному процесуальному праві зазначені обмеження відсутні. В якості свідків у кримінальному процесі допускаються будь-які особи незалежно від віку, статі, релігійної приналежності, психічного чи фізичного стану. Крім того, свідками, окрім громадян, можуть виступати й іноземці та особи без громадянства. Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України, не підлягають допиту в якості свідків:

- захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;
- адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;
- нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;
- медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;
- священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих.

Підкреслимо, що вищезазначені особи наділені відносним імунітетом свідка. З приводу зазначених довірених відомостей вони можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, яка довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Проте, на нашу думку, наявність звільнення (отриманого в письмовій формі за підписом особи, яка довірила зазначені відомості) не тягне за собою автоматичного обов'язку давати показання, це є лише їх правом;

- журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;
- особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;
- особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;
- особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних;
- експерти – щодо роз'яснення наданих ними висновків [3].

Не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи (ч. 4 ст. 65 КПК України).

Раніше ми відзначили, що законодавець не обмежує свідка віковими рамками. Тому в правозастосовчій практиці зустрічаються випадки допиту в якості свідка неповнолітніх та малолітніх.

КПК України регламентує особливості допиту осіб, що належать до окремих вікових категорій. Так, незважаючи на те, що в науковій літературі не раз висловлювалася доцільність допиту дітей дошкільного віку, які ще не здатні правильно сприймати події об'єктивної дійсності і давати про них показання, КПК України дозволяє проведення такого допиту в присутності законного представника, педагога чи психолога, а за необхідності – лікаря (ч. 1 ст. 354 КПК України). Однак, в силу обмеженої здатності дітей до сприйняття та відтворення багатьох обставин, а також їх підвищеної схильності до фантазування, навіювання й самонавіювання, малолітніх слід залучати до давання показань в обмежених випадках [12, с. 75]. Обґрунтованою є позиція, згідно з якою малолітнього слід допитувати в якості свідка, переважно, лише в тому випадку, якщо його показання містять докази, які, ймовірно, не можна отримати іншим шляхом [13, с. 11]. Якщо на практиці виникла необхідність допиту малолітнього, то варто враховувати доцільність допиту його батьків, опікунів, щодо обставин, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і які малолітній міг їм повідомити.

Положення Кримінального процесуального кодексу України слід визнати прогресивними, оскільки вони не містять будь-яких імперативних заборон допитувати в якості свідків осіб певного віку або осіб, які страждають певними психічними захворюваннями чи мають фізичні вади. Акцентуємо увагу на тому, що позиція КПК України стосовно осіб, які мають різні відхилення, видається нам неповною. Розробники КПК України відмовилися від позиції, згідно з якою особи, які в силу своїх фізичних недоліків або психічних захворювань нездатні правильно сприймати обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і давати про них показання, не можуть бути допитані в якості свідків. Про порочність даної концепції писав ще М.М. Розін, визнаючи, що деякі категорії душевнохворих можуть давати більш-менш правильні показання про те, що вони бачили або чули, при цьому суд повинен «з великою обережністю» оцінювати показання такого свідка [14, с. 375]. Але, з цілком зрозумілих причин, показання таких осіб, можуть бути в подальшому оскаржені в ході судового засідання, оскільки існують такі психічні розлади, які не дозволяють особі правильно сприйняти обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження і дати з приводу них показання.

Вважаємо, що доцільною буде відмова від допиту в якості свідків вищезазначених осіб, з дотриманням усіх їх прав. Слід погодитись із пропозицією Д.В. Лазаревої, що: по-перше, показання осіб із психічними розладами слід визнавати допустимим доказом лише з урахуванням судової психіатричної або комплексної психолого-психіатричної експертизи та в сукупності з іншими доказами в кримінальному провадженні, закріпивши відповідні зміни в ст. 87 КПК України; по-друге, закріпити у положеннях ст. 242 КПК України таку підставу призначення та проведення судової психіатричної експертизи, як наявність сумнівів у здатності потерпілого або правильно сприймати події, адекватно на них реагувати та правильно відтворювати їх у своїх показаннях [15, с. 267]. Лише при проведенні судової психіатричної або комплексної психолого-психіатричної експертизи стосовно осіб, які мають психічні захворювання, та судово-медичної експертизи відносно стану здоров'я особи можна визначити, чи здатна особа правильно сприймати обставини навколишньої дійсності і відтворювати отриману інформацію на допиті без значних спотворень.

Проведення необхідної експертизи буде сприяти не лише підтвердженню можливостей особи щодо сприйняття, запам'ятовування й відтворення обставин, тобто реалізації його прав, а й реалізації прав інших суб'єктів кримінального

процесу, в першу чергу осіб, які захищають свої інтереси в кримінальному провадженні.

Ми дотримуємося позиції, згідно з якою наявність у особи будь-якого недугу, що ускладнює для неї правильне сприйняття фактів об'єктивної дійсності, не означає категорично, що особа не може адекватно сприйняти обставини, які підлягають доказуванню під час кримінального провадження і дати з приводу них показання. Реально перешкоджати особі виступати в якості свідка повинні прояви подібних недугів, але не сам факт захворювання. Як правильно зазначається в науковій літературі, обмежена можливість сприйняття (наприклад, внаслідок сліпоты) не може сама по собі виступати абсолютною перешкодою до допиту особи в якості свідка. Необхідно кожен раз з'ясувати, чи могла така особа правильно сприймати конкретні обставини, що мають значення для справи, або частину цих обставин. У тих випадках, коли функції того чи іншого органу чуття частково збереглися, і необхідно з'ясувати, якою мірою їх часткова втрата або хвороба перешкоджала правильному сприйняттю досліджуваних обставин, призначається судова експертиза [12, с. 74]. Щодо сприйняття обставин, наприклад, глухонімий може за допомогою жестів чи інших знаків повідомити про те, що він бачив, сліпий може повідомити про те, що він чув.

Здатність сприймати факти повинна існувати на той момент, коли відбулася подія, про яку повідомляється в показанні. Якщо на той момент часу кандидат у свідки був спроможний сприймати факти, то втрата цієї здатності в проміжок часу між зазначеною подією та судом істотного значення не має. Людина, яка була очевидцем злочину, компетентна виступати в якості свідка і давати показання про цей злочин навіть у тому випадку, якщо вона осліпла перед судом. Людина, яка чула слова погрози, може виступати в якості свідка і давати показання про дану погрозу навіть у тому випадку, якщо вона перед початком суду раптово оглухла. Якщо кандидат у свідки страждає на амнезію, але ця хвороба проявляється лише протягом обмеженого періоду часу, то про події, про які він пам'ятає, він має можливість давати показання, а про події, що відбулися в той період, коли по причині хвороби у нього були провали в пам'яті, він не компетентний виступати в якості свідка. Якщо будь-які недоліки не завадили особі сприйняти, запам'ятати й відтворити обставини, то вона може бути свідком.

Таким чином, виходячи з викладеного, можна запропонувати наступне визначення поняття свідка як учасника кримінального процесу, яке повинно міститися в ч. 1 ст. 65 КПК України: «Свідок – це особа, якій можуть бути відомі будь-які відомості про обставини, що мають значення для кримінального провадження

та підлягають доказуванню, і яку залучено до участі у процесі в якості свідка в установленому законом порядку».

Свідок відіграє винятково важливу роль для забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування. Варто підкреслити, що не кожна особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, є свідком, а лише та, яка викликана у якості свідка для надання показань. Свідки беруть участь не лише в допиті; вони, зберігаючи свій процесуальний статус, можуть брати участь і в інших слідчих (розшукових) діях. Займаючи активну позицію, свідки можуть надати істотну допомогу в підвищенні результативності проведення таких дій. «Сила» свідка полягає в «силі» його показань, точніше в здатності впливати на прийняття рішення на користь тієї сторони, яка бере участь у справі. У різні часові періоди «сила» показань свідків, яка безпосередньо залежала від місця свідка в суспільстві, змінювалася, вона мала різне пояснення і законодавчу регламентацію. Варто зазначити, що дана залежність так глибоко вкоренилася в суспільній психології, що до сих пір істотно впливає на судову практику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. В 2-х т. Т. 1. М.: Наука, 1968. 470 с.
2. Якуб М.Л. Показания свидетелей и потерпевших. Оценка показаний свидетелей и потерпевших на предварительном следствии и в суде первой инстанции. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1968. 128 с.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*, 2013. № 9-10. № 11-12. № 13. Ст. 88.
4. Познышев С.В. Доказательства в уголовном процессе. Л., 1929. 525 с.
5. Смыслов В.И. Свидетель в советском уголовном процессе. Учебное пособие. Высшая школа, 1973. 160 с.
6. Бажанов М.И. Свидетели, их права и обязанности по советскому уголовно-процессуальному законодательству. Госюриздат, 1955. 45 с.
7. Шпилев В.Н., Даев В.Г. Участники уголовного процесса. Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1970. 176 с.
8. Вышинский А.Я. Теория судебных доказательств в советском праве. 3-е изд., доп. Госюриздат, 1950. 308 с.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

10. Петрухин И.Л. Свобода личности и уголовно-процессуальное принуждение. Общая концепция. Неприкосновенность личности. Наука, 1985. 239 с.
11. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*, 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
12. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Часть особенная. «Юрид. лит.», 1967. 415 с.
13. Божьев В.П., Лубенский А.И. Источники доказательств по уголовно-процессуальному законодательству СССР и других социалистических государств. Учебное пособие. Академия МВД, 1981. 525 с.
14. Розин Н.Н. Уголовное судопроизводство: пособие к лекциям. 3-е изд., пересмотр. Петроград: Изд. юрид. кн. кл. «Право», 1916. 603 с.
15. Лазарева Д.В. Особливості участі осіб із психічними розладами у кримінальному провадженні: теоретичний та практичний аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2020. № 4. С. 263–269.
16. Габрелян А.Ю. Напрями підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів щодо протидії економічній злочинності. Колективна наукова монографія «Державне управління та адміністрування, сфера обслуговування, економіка та міжнародні відносини як рушійні сили економічного зростання держав XXI століття». Видання 2. Вінниця, 2021-2022. С. 2–18. Doi.org/10.36074/raaaseeirdfegcc.ed-2.01.
17. Стрілецька О.В., Габрелян А.Ю. Реалізація принципу змагальності в кримінальному процесі країн романо-германської правової сім'ї. *VI Міжнародна науково-теоретична конференція «Традиційні та інноваційні підходи до наукових досліджень» (08.03.2024; м. Вінниця, Україна)*, 2024. С. 64–70.
18. Стрілецька О.В., Габрелян А.Ю. Реалізація принципу змагальності в ході проведення досудового розслідування. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*, 2024. Випуск 81(1). С. 168 – 179.
19. Стрілецька О.В., Габрелян А.Ю. Реалізація принципу змагальності під час судового розгляду. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2024. Випуск 2. С. 719–731.
20. Чепель О.В., Габрелян А.Ю. Показання свідка в кримінальному процесі: поняття, зміст, вимоги. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2023. № 4. С. 451–458.
21. Чепель О.В., Габрелян А.Ю. Система прав свідка в кримінальному процесі: стан, проблеми та шляхи їх подолання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*, 2023. № 4. С. 168–180.
22. Чепель О.В., Габрелян А.Ю. Адвокат свідка: проблематика правового статусу. Science of XXI century: development, main theories and achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the V International Scientific and Theoretical Conference (January 26, 2024). Helsinki, Republic of Finland: International Center of Scientific Research, 2024. С. 131–136.
23. Kreminskyi O., Omelchuk L., Habrelian A., Matsiuk A., Diakovskiy O. Legal regime of virtual currency in ukraine: current state, problems and prospects of regulation. *Revista Relações Internacionais do Mundo Atual*, 2024. Vol. 1. № 43. P. 21–24.
24. Melnyk O., Artemenko O., Yarosh A., Lytvyn O., Gabrielyan A. Administrative and legal culture of driving a vehicle as a factor in the social consciousness of a road user. *Revista Relações Internacionais do Mundo Atual*, 2021. № 3(32). URL: <http://dx.doi.org/10.21902/Revrima.v3i32.550> (дата звернення: 04.01.2024).